

הרב רפאל בנימין פרוז

לשונות שבת ושבתה בתרגום אונקלוס

(מתוך "פרשגן" על תרגום אונקלוס)

"פרשגן" הוא חיבור בכתיבה, שתכליתו להעמיד לקורא ביאור רציף לתרגום אונקלוס לתורה. דוגמאות ממנו נתפרסמו בעשור האחרון בבמות שונות, וביניהן בדפי "שבת בשבתו" במשך כמה שנים.

לצד ניפוי וביור נוסחי התרגום ובהשוואה לנוסחי התאג', נבדקות סטיות תרגומיות לאורך כל התורה, ופיתרון מוגש לקורא בהסתמך על מיטב מפרשי וחוקרי ת"א.¹ מלאכת הביאור כוללת השוואת התרגומים הארמיים עם ת"א,² בדיקת זיקתם של גדולי פרשניו לתרגום, וכן בסיוע פרויקט השו"ת שבבר אילן.³ נכללים ב"פרשגן" גם הסתמכויות הלכתיות המיוסדות על ת"א, כמותן פזורת למאות במרחבי ספרות הפסיקה.

וזאת למודעי: בדפוסים המצויים קיימים מאות שיבושים בת"א. המהדורה המדעית המוסמכת היא זו של אלכסנדר שפרבר, ועליה מבוסס ה"פרשגן".³ מהדורתו המיוסדת על בדיקת יותר מעשרים כתבי יד אשכנזים ספרדים ותימנים ועל דפוסים ראשונים המצטיינים בדיוקם, נחשבת למהימנה שבמהדורות, וחשיבותה הרבה היא גם בתיעוד חילופי נוסחים (ח"ג). כמהדורות טובות המצויות בשוק יש לציין את "תורת חיים" של מוסד הרב קוק, שבה נבדק נוסח ת"א ע"י הרב יוסף קאפח ז"ל, וכן את מהדורת "חסיד, "התאג' הגדול כתר תורה", ירושלים תש"ל (עם מבוא למהדורה [בכרך ה], מאת הרב יוסף קאפח). אע"פ שמהדורות אלה משקפות מסורות תימן של ת"א ופעמים הן שונות

1. הואיל ורוב הביאורים לתי"א אינם מוכרים לציבור הרחב, הוזכרו שמותיהם להלן בצירוף פרטים ביבליוגרפיים מלאים.
2. התרגומים הארמיים יהודים לתורה כוללים מלבד תרגום אונקלוס גם את הבאים: תרגום יובי"ע, תרגום ירושלמי (ת"י), תרגום נאופיטי (ת"נ) = תרגום שלם לתורה שנתגלה לפני כחמישים שנה. נחקר בהרחבה רבה ע"י הרב מ"מ כשר בכרכים כד ו-לה של "תורה שלמה" (ת"י), ותרגום הפשיטתא (שנחקר ונתבאר בידי הגאון ר' חיים הלר [=ר' חיים העליר, פשיטא הוא התרגום הסורי לתנ"ך, מועתק לכתב עברי עם הערות והגהות ובאורים, ספר בראשית, ברלין תרפ"ז; ספר שמות, ברלין תרפ"ט] ומחדש אצל ישעיהו מאורי, תרגום הפשיטא לתורה והפרשנות היהודית הקדומה, ירושלים תשנ"ה. בנוסף נמצאו שרידי תרגום רבים בגניזה הקהירית שנוהגים לצייןם כתי"ג [תרגומי גניזה].
3. אי שפרבר, כתבי הקדש בארמית, כרך א: תרגום אונקלוס לתורה, לידן, 1959.

ממסורות שהיו לנגד עיני גדולי אשכנז וספרד, הן נקיות משגיאות, שלא כדפוסים המצויים ואכמ"ל.

מן הראוי להזכיר שתרגום אונקלוס שונה מתרגומי ארץ ישראל בשתיים: בלשון ובאופיו התרגומי, ושני אלה מקילים על הקריאה בו:

אצל התרגומים הארצישראליים (כגון התרגומים המופיעים בחומשים תחת השמות "יונתן בן עוזיאל", ו"תרגום ירושלמי", וכן בתרגום נאופיטי [ת"נ] ותרגומי הגניזה [ת"ג]) שגורה הארמית הגלילית הפחות מוכרת. זוהי הארמית של התלמוד הירושלמי או גם של מדרשי בראשית רבה או ויקרא רבה. כנגדם הארמית שבת"א קרובה לארמית הבבלית המוכרת מן התלמוד הבבלי.

בנוסף, ת"א נחשב כתרגום מילולי-פשטני: "מילולי" רוצה לומר: תרגום מלה במלה ללא תוספות; ו"פשטני" רוצה לומר: המוסר את רוח הפסוק כפשוטו מבלי להוסיף מדרשים. בכך שונה אופיו מתרגומי ארץ ישראל המוגדרים כתרגומים מדרשיים-חפשיים: אלה תרגומים המשופעים בחומר רב שאינו מצוי בשפת המקור הכוללים לא פעם תוספות מדרשיות שאין להם אחיזה בכתוב.

דווקא מחמת אופיים המדרשי של תרגומי ארץ ישראל קל לזהות את מגמתם הפרשנית, שהרי הקורא מבחין בנקל בתוספות ובשינויים מלשון הכתוב. כנגד זאת תרגומו ה"תמים" של אונקלוס, מכיוון שאין בו שינויים בולטים, מחייב עיון מדוקדק בכל תיבה, תוך השוואת תרגומו על אתר עם מקומות אחרים בתורה.

בדוגמה שלפנינו נלקטו הערות ה"פרשגן" לכל פסוקי התורה שבהם נדון תרגום הפועל "שבת". אף על פי שתרגום תיבה מתבאר בדרך כלל בהופעתה לראשונה בתורה, חוזר ה"פרשגן" ומוסיף בפסוקים שבהם נדרש ביאור מקומי להבנת התרגום. בגוף ה"פרשגן" ייקבעו ההערות במקומן על סדר החומש (בפסוקים מרוחקים זה מזה), ואילו כאן, מכיוון שההערות באו במקובץ, עשוי הקורא למצוא חזרות פה ושם, וכולן לתועלת המעיין.

בראשית ב, ג

ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שָׁבַת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות – וּבְרִיךְ ה' יְת יוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְסָדִישׁ יְתִיה אֲרִי בִיה נַח מְכָל עֲבִידֵיהּ דְּבָרָא ה' לְמַעַבְד.

פועל שָׁבַת עניינו "ביטול והפסקת הדבר" (רד"ק, "שרשים" שבת). מכאן תרגומו הקבוע הוא בפועל "בטל", כגון: "ויום ולילה לא יִשְׁבְּתוּ" (ברי' ח, כב) "לֹא יִבְטְלוּ",

"וְהַשְּׁבִיטִים אֲתֶם מִסְבֵּלְתֶם" (שמי' ה, ה) "וְתִבְטְלוּן וְתִהְיוּן מְעִיבֵי דְתַהוּן", "תְּשִׁבִיתוּ שָׂאָר מִבְּתִיכֶם" (שם יב, טו) "תְּבִטְלוּן חֲמִירָא מִבְּתִיכוֹן"⁴

כנגד זאת, שביתת הארץ בשנה השביעית מתורגמת בפועל "שמיט", וזה בהתאם לשיטתו לתרגם מונחי הלכה במטבע לשון חז"ל.⁵ מכאן "ושבתה הארץ שבת לה" (ויק' כה, ב) "וְתִשְׁמִיט אֶרְעָא שְׁמִיטָתָא", כלשון חז"ל "חיה רעה באה לעולם... ועל השמטת הארץ" (אבות פ"ה מ"ט) ועל פי לשון הכתוב "וְהַשְּׁבִיעַת תִּשְׁמַטְנָה וְנִטְשָׁתָה" (שמי' כג, יא).

יוצא מן הכלל הוא פועל שְׁבַת האמור בשביתת שבת, שתרגומו בפועל "נוח" כבפסוקנו: "כי בו שבת מכל מלאכתו" – "אַרְי בִּיה נַח", "וישבת ביום השביעי" (ב) "וְנַח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה".⁶ ואולם תרגום זה מעורר קושי כפול: ראשית, שְׁבַת משמעו פֶּסֶק, דוגמת: "זְקָנִים מְשַׁעַר שְׁבַתוֹ", "שְׁבַת מְשׁוֹשׁ לְבָנוֹ" (איכה ה, יד-טו) ואינו עניין למנוחה. ועוד, מכיוון שמנוחה היא הפך היגיעה, כיצד ניתן לתרגם כך אצל הבורא שבו נאמר "לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגַע" (ישעי' מ, כח) מה עוד שמלשון מנוחה משתמע מאמץ גופני הנשמע כהגשמה, רעיון שת"א מסלקו באופן קבוע.

מחמת קושי זה עמלו מפרשי ת"א לפרש "ונח" במשמע שונה.⁷ והיותו מסתבר הוא שפועל נַח בת"א בא גם הוא בהוראת בְּטַל, פֶּסֶק, השווה "נִישְׁכּוּ הַמִּים" (בר' ח, א) "וְנַחוּ מַיָּא", "וירף ממנו" (שמי' ד, כו) "וְנַח מַנְיָה". וכן הורחב נַח בלשון חז"ל למשמע פֶּסֶק כגון "נח הים מזעפו" (יומא לה, א). על פי זה גם "וְנַח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה" פירושו שפסק ממלאכתו, אלא שהמתרגם בחכמתו בחר בפועל "ונח" משום הדמיון הצלילי הנקשר למנוחת שבת, אבל לא כיוון ליחס לקב"ה מנוחה, דבר שאי אפשר לו להאמר.⁸

4. וכן "ולא תשבית מלח" (ויק' ב, יג) "וְלֹא תִבְטִיל מַלְחָא", "וְהַשְּׁבִיטִים חִיָּה רַעִיָּה" (שם כו, ו) "וְאֲבִטִיל חִיָּתָא בְּשִׁתָּא", "אֲשִׁבִיטָהּ מֵאֲנוּשׁ זְכָרִים" (דב' לב, כו) "אֲבִטִיל מִן בְּנֵי אֲנָשָׁא דְיִבְרָאָהוּן".

5. ראה דוגמאות רבות לעיקרון זה בביאורנו לפסוק "לא תבערו אש" (שמי' לה, ג).

6. יוצאים מן הכלל הם הפסוקים: "וישבתו העם ביום השביעי" (שמי' טז, ל) "וְשִׁבְתוּ עַמָּא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה", "וביום השביעי שבת וינפש" (שם לא, יז) "וְיִבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבַת נַח" בשניהם לא תרגם "נוח" אלא "שבת". עיין שם בטעם הדבר.

7. לסילוק ההגשמה פירש ב"לחם ושמלה" "ונח" מלשון "ניחוח" ורחוק [=ר' ב"צ יהודה בערקאוויץ, לחם ושמלה: באור דברי המתרגם אונקלוס, יפרד לשנים: 'לחם אבירים' 'שמלת גרי', ווילנא תר"י-תרס"ו].

8. על קושי זה עמד גם רש"י לשמי' לא, יז:

וינפש - כתרגומו ונח. וכל לשון נופש הוא לשון נפש, שמישיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה. ומי שכתוב בו (ישעיה מ, כח) לא ייעף ולא ייגע, וכל פעלו במאמר, הכתיב מנוחה לעצמו, לשבר האוזן מה שהיא יכולה לשמוע.

מכאן תרגם שבת ושבתית עשור באמצעות "נוח", כגון: "וביום השביעי תשבת" (שמי' לד, כא) "וביום קדמא שביעאה תנוח", "מערב עד ערב תשבתו שבתכם" (ויק' כג, לב) "מכמשא עד כמשא תנוחון נחכון".

שמות יב, טו

שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשפיתו שאר מבתיכם כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי – שבעה יומין פטיקא תיכלון ביום קדמא קדמאה תבטלון חמיקא מבתיכון ארי קל דייכול חמיעא וישפתי אגשא ההוא מישראל מיום קדמאה עד יומא שביעאה.

מכיוון שפועל שבת עניינו "ביטול והפסקת הדבר" (רד"ק, "שרשים" שבת), תרגומו הקבוע הוא בפועל "בטל", כגון: "ויום ולילה לא ישפיתו" (בר' ה, כב) "לא יבטלון", "והשבתם אתם מסבלתם" (שמי' ה, ה) "ותבטלון תתהון מעיבדתהון", "ולא תשבת מלח" (ויק' ב, יג) "ולא תבטיל מלח". וכן כאן "תשפיתו שאר" – "תבטלון חמיקא".

מתרגום זה נסתייע רמב"ן לבאר לשון הגמרא "מדאורייתא בביטול בעלמא סגיי" (פסחים ד, ב) שהראשונים נחלקו בכוונתו. לדעת תוספות "ביטול" הוא הפקר, אבל לרש"י הביטול זוהי מצוות "תשבתו", "השבתה בלב".⁹ רמב"ן המסכים עם רש"י, מסתייע גם מת"א לפסוקו:

"ביטול" כשמו, שיבטלו מלבו מתורת חמץ ואינו רוצה בקיומו. וכן הוא משמעות השבתה בכל מקום, כענין "ולא תשבת מלח ברית אלהיך" – "לא תבטיל". וכן נמי משמעות "שבתה" ביטול, וכן אונקלוס מתרגם "תבטלון חמיקא" (רמב"ן [וכן ר"ן], ריש פסחים).

והוסיף "נתינה לגר", שתרגום זה מסייע לעיקרון תרגומי שאותו הוכיח בהוכחות מרובות: במקראות שבהם נחלקו חז"ל, מתרגם אונקלוס אליבא דהילכתא. וכן כאן: כדי להוציא מדעת ר' יהודה שמצוות "תשבתו" מתקיימת דווקא בביעור החמץ, תרגם "תבטלון" כחכמים, שהלכה כמותם.¹⁰ אבל ב"נפש

בכך הולך רש"י לשיטתו לפרש לשונות מגשימים על דרך "דברה תורה בלשון בני אדם" כמבואר בנספח "תרגומי ההגשמה" פרק י, "לדרכו של רש"י בלשונות ההגשמה". אבל רבים ממפרשי ת"א אינם מסכימים עמו.

9. רש"י שם ד"ה בביטול בעלמא: "דכתיב 'תשבתו' ולא כתיב 'תבערו' והשבתה בלב היא השבתה". תוס' ד"ה מדאורייתא: "ואומר ר"י דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי, מטעם שמאחר שביטולו הוא הפקר ויצא מרשותו".

10. = ר' נתן אדלר, נתינה לגר: באור על תרגום אונקלוס, בתוך חומש (דפוס ראם) עם עשרה פירושים, ווילנא תרל"ד [ד"צ: הוצאת עץ חיים תשכ"ח (חמ"ד)]. ראה דבריו כאן

הגר" דחה הוכחתו: מכיוון שפועל שבת מתורגם בקביעות באמצעות "בטל", לא יכול היה לתרגם בדרך שונה.¹¹ ועיין עוד: "וְהַשְּׁבֵתִי חַיָּה רַעֲהָ" (ויק' כו, ז) וְאַבְטִיל חֵתָא בְּשֵׁתָא".

שמות טז, כג

ויאמר אֱלֹהִים הוּא אֲשֶׁר דָּבַר ה' שְׁבֵתוֹן שְׁבֵת קָדֵשׁ לֵה' מֵחַר אֶת אֲשֶׁר תֵּאֲפוּ אִפּוֹ וְאֵת אֲשֶׁר תִּבְשְׁלוּ בְּשִׁלּוֹ וְאֵת כָּל הָעֵדָף הַנִּיחֵו לָכֶם לְמִשְׁמַרְתָּ עַד הַבֶּקֶר – וְאָמַר לְהוֹן הוּא דְמַלִּיל ה' שְׁבָא שְׁבֵתָא (ח"י: שְׁבֵתָא שְׁבָא) קוּדְשָׁא קָדֵם ה' מְחַר יֵת דְאֵתוֹן עֲתִידִין לְמִיפִי (ח"י: לְמִיפֵא) אִיפּוֹ וְיֵת דְאֵתוֹן עֲתִידִין לְבִשְׁלָא בְּשִׁילוֹ וְיֵת כָּל מוֹתְרָא אֲצַנְעוּ לְכוּן לְמִטְרָא עַד צַפְרָא.

אף על פי שבשאר פסוקי התורה הסדר הוא "שבת שבתו"ן" וכאן נאמר "שבתו שבת", אונקלוס השווה בתרגומו: כשם שתרגם "וביום השביעי שבת שבתו"ן" (שמי' לא, טו) "ויבִיִּמָא שְׁבִיעָא שְׁבָא שְׁבֵתָא", תרגם גם כאן "שְׁבֵתוֹן שְׁבֵת קָדֵשׁ" – "שְׁבָא שְׁבֵתָא קוּדְשָׁא".¹² ובמקצת נוסחים גרסו כאן "שְׁבֵתָא שְׁבָא", להתאימו עם לשון הכתוב. ואולם "מרפא לשו"ן" דחה גרסתם. ולהלן (לא, טו) יתבאר ש"שבתו"ן רומז להקטנת זמן החיוב.

שמות טז, כה

ויאמר משה אֶכְלָהוּ הַיּוֹם כִּי שֶׁבֶת הַיּוֹם לֵה' הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֵהוּ בַשְּׂדֵה – וְאָמַר מֹשֶׁה אֶכְלָהוּ יוֹמָא דִּין אַרְי שְׁבֵתָא יוֹמָא דִּין קָדֵם ה' יוֹמָא דִּין לֹא תִשְׁכַּחוּנְיָהּ בְּחֻקְלָא.

לטעם התרגום "שבת היום לה' " "שְׁבֵתָא יוֹמָא דִּין קָדֵם ה' ", עיין להלן "שבת לה' אלהיך" (כ, ז) "שְׁבֵתָא קָדֵם ה' אֱלֹהֵיךְ".

שמות טז, ל

וישבתו העם ביום השְׁבִיעִי – וּשְׁבֵתוּ (ח"י: וְנַחוּ) עֲמָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה.

יא"ר, קדמון מפרשי אונקלוס,¹³ קיים נוסח "וּשְׁבֵתוּ עֲמָא" ולא "וְנַחוּ עֲמָא", לציין שהיה זה לשביתת שבת. והוסיף "מרפא לשו"ן": "וטעמא רבה ילפינן

ובהקדמתו הכוללת עמי' 18.

11. = ר' מרדכי לעווענשטיין, נפש הגר: באור רחב על תרגום אונקלוס, א-ב, בילגוריית עת"ר.

12. כראבי"ע לויק' טז, לא "שבת שבתו"ן": "ושניהם שמות, פעם יבא זה קודם זה, והם שוים".

13. = ספר יא"ר המכונה פתשגן, ביאור נפלא על תרגום אונקלוס ממחבר קדמון אשר לא נודע שמו והיה ספן בכת"י עד כה ונכתב בשנת יא"ר נדפס בתוך: חומש "נתינה לגר" ווילנא

מפירוש זה ששבתו לשם מצוה. ולגרסת וְנָחוּ משמע שנחו להנאת גופם דרך רשות, ומנוח עם הארץ היה".¹⁴

וביאורם קשה: אילו תרגם "וישבתו העם" "וּבְטָלוּ עֲמָא", כתרגומו הקבוע לפועל שְׁבַת דוגמת "ויום ולילה לא יִשְׁבְּתוּ" (בר' ח, כב) "לֹא יִבְטְלוּ", "וְחִשְׁבְּתֵם אִתְּם מְסִבְלָתְכֶם" (שמי' ה, ה) "וּתְבַטְלוּן יְתְהוֹן מְעִיבֵי דְתְהוֹן", היה נשמע ששבתו רק לביטול מלאכה. אבל מכיוון שפועל "נוח" נתייחד לשביתת שבת, כגון: "וישבת ביום השביעי" (בר' ב, ב) "וְנָחוּ בְיוֹמָא שְׁבִיעָא", "וביום השביעי תשבת" (שמי' לד, כא) "וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָא תְנוּח", מסתבר יותר לגרוס גם כאן "וְנָחוּ עֲמָא" המרמז לשביתת שבת, ולא בפועל "וּשְׁבְתוּ" שאינו קיים בת"א.¹⁵ וכן תיוב"ע "וישבתו העם" – "וְנָחוּ עֲמָא".

שמות כ, י

ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך – וְיוֹמָא שְׁבִיעָא שְׁבַתָּא קָדְם ה' אֱלֹהֵךְ לֹא תַעֲבִיד כָּל עֲבִידָא אִתְּךָ וּבְרַחְמֵךְ עֲבַדְךָ וְאִמְתְּךָ וּבְעִירְךָ וּגְיִירְךָ דְבְקִרְנְךָ.

הלמ"ד שבצירוף "שבת לה' " עלולה להתפרש כלמ"ד התכלית, וכאילו הקב"ה זקוק לשבת. להרחקת רעיון זה ת"א "שְׁבַתָּא קָדְם ה' אֱלֹהֵךְ", לומר שהשבת היא "לפניו" בלבד ולא לצרכו. כיוצא בזה תרגם גם בשבת הארץ "ושבתה הארץ שבת לה' " (ויק' כה, ב) "וְתִשְׁמְיט אֲרַעָא שְׁמִיטָתָא קָדְם ה'". עיין לכך בהרחבה בפסוק "ויקחו לי תרומה" (שמי' כה, ב) "וּנְפָרְשׁוּן קְדָמִי אִפְרָשׁוּתָא".

שמות כא, יט

אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו וְנָקָה הַמַּכָּה רַק שְׁבַתוֹ יִתֵּן וְנִפְא וְנִפְא – אם יקום ויהלך בְּבָרָא עַל בּוֹרְיָיָה ויהי זָכָא מְחִינָא לְחוּד בּוֹטְלָנִיָּה יִתֵּין וְנָגְר אִסְיָא וְשָׁלִים.

אונקלוס נוטה לתרגם במונחים הלכתיים שבלשון חז"ל. ולמשל: "לא תבערו אש" (שמי' לה, ג) תרגם: "לֹא תִבְעֲרוּן אִישְׁתָּא". מצד העניין ראוי היה לתרגם "לא

תרל"ד (עם הקדמה לביאור מאת ר' נתן אדלר) ומחדש גם בתוך "מקראות גדולות - פירושי המקרא" [=כרך נוסף למק"ג ובו ששה פירושים יקרים, ניו יורק תשכ"ט]. לזיהוי המחבר ראה א' שישא, צפונות ז (תש"ן), עמ' סו-ע.

14. = ר' יחיא זכריה קורח, מרפא לשון, בתוך: התאגי הגדול כתר תורה, א-ה, (מהדורת י' חסיד), ירושלים תש"ל.

15. פרט לפסוק "שבת ויִנְפֹשׁ" (שם לא, יז) "שְׁבַת וְנָחוּ", מן הטעם המבואר שם.

תבערו" – "לא תדליקו". ואולם מכיוון שבלשון חז"ל איסור אש בשבת מכונה הַבְּעָרָה כגון "המכבה והמבעיר" (משנה שבת פ"ז מ"ב), תרגם "לא תבערו" – "לא תבערו", ועיין שם בהרחבה. על פי זה ראוי היה לתרגם "שבתו יתן" בלשון שְׁבַת, כמטבע לשון חז"ל "החובל בחברו חייב... בְּשֶׁבֶת ובבשת" (משנה, בבא קמא פ"ח מ"א). אבל שלא להחליפו ב ש שם שְׁבַת המתורגם שְׁבַתָּא כגון "ויום השביעי שבת" (שם"כ, ז) "ויקרא שְׁבִיעָא שְׁבַתָּא", תרגם כאן "שבתו יתן" – "בוטלגיה יתין", כתרגומו הקבוע ל פ ו ע ל שְׁבַת דוגמת "ויום ולילה לא ישבתו" (בר' ח, כב) "לא יבטלון". ועל פי תרגום "בוטלגיה" פירש רש"י: "רק שבתו – בטול מלאכתו מחמת החוליו".

והוסיף ב"לחם ושמלה": ממה שלא תרגם "דמי בוטלגיה יתין", מוכח שבדומה לעברית שבה שְׁבַתו משמעו דמי שבתו, כך גם בוטלגיה בארמית מכוון לדמים. בכך יישב את התרגום המוקשה "עין תחת עין" (פסוק כד) "עֵינָא חֶלְף עֵינָא" ולא "דמי עֵינָא חֶלְף עֵינָא", ועיין עוד שם.

שמות כג, יב

ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תִּשְׁבֹּת למען ינוח שורך וְחֲמֹרְךָ וַיִּנְפֹּשׁ בן אמתך והגר – שיתָה יומין תַּעֲבִיד עוֹבְדְךָ וְבִיּוֹמָא שְׁבִיעָא תְּנוּחַ בְּדִיל דִּינוּחַ תּוֹרְךָ וְחֲמֹרְךָ וַיִּשְׁקוּט בְּרַ אַמְתְּךָ וְגִיּוֹרָא.

הפעלים תִּשְׁבֹּת, יְנוּחַ וַיִּנְפֹּשׁ קרובים במשמעם, ולכן יש שתרגמו את כולם בפועל "נוח".¹⁶ אבל אונקלוס השומר על גיוון סיגנוני הבחין ביניהם: "למען ינוח שורך" מתורגם "בְּדִיל דִּינוּחַ תּוֹרְךָ" בתרגום מילולי. גם "וביום השביעי תִּשְׁבֹּת" מתורגם "וְבִיּוֹמָא שְׁבִיעָא תְּנוּחַ", לציין לשביתת שבת שנתייחד לה פועל "נוח", דוגמת "כי בו שבת מכל מלאכתו" (בר' ב, ב) "אַרְי בֵּיה נַח", כמבואר שם.¹⁷ אבל שלא לְשַׁלֵּשׁ לשונו תרגם "וַיִּנְפֹּשׁ בן אמתך" – "וַיִּשְׁקוּט בְּרַ אַמְתְּךָ", ולא כתרגומו להלן "שבת וַיִּנְפֹּשׁ" (לא, יז) "שְׁבַת וְנַח".¹⁸ ולא נמצא עוד "שקט" בת"א זולת פסוקנו.¹⁹

16. כך ת"י: "וְבִיּוֹמָא שְׁבִיעָא תְּנוּחַ מן בגלל דתנח תורך וְחֲמֹרְךָ וַיִּתְנוּחַ בְּרַ אַמְתְּךָ".

17. אבל בדרך כלל מתורגם שְׁבַת באמצעות "בטל" כגון "ולא תשבית מלח" (ויק' ב, יג) "וְלֹא תַבְטִיל מַלְח".

18. וכן "וַיִּשְׁקוּט" גם בתיוב"ע כאן. אבל "וַיִּבֵּא הַמֶּלֶךְ... וַיִּנְפֹּשׁ שָׁם" (שם"ב טז, יד) תרגם יוב"ע "וַיִּנְחַ תַּמְן".

19. וראה "הכתב והקבלה" המפרש וַיִּנְפֹּשׁ על פי שורש "פש" הארמי, התרחבות כלי הנפש, וזה שלא כת"א.

שמות לא, טו

ששת ימים יַעֲשֶׂה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון קדש לה' כל העֲשֶׂה מלאכה ביום השבת מות יומת – שֶׁתָּא יומין תַּתְּעַבִּיד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבָא שְׁבָתָא קוּדְשָׁא קָדָם ה' כָּל דְּיַעֲבִיד עֲבִידְתָּא בְּיוֹמָא דְּשַׁבְתָּא אַתְּקַטְלָא יִתְקַטִּיל.

להבנת שינויי התרגום לצירוף שֶׁבֶת שְׁבָתוֹן, יש לברר מהו שְׁבָתוֹן לדעת תנ"א, ביטוי שבביאורו נחלקו המפרשים. לדעת רס"ג שְׁבָתוֹן הוא ביטוי להקטנה:

"והגאון אמר ששבתון פחות משבת" (ראב"ע בפירושו הקצר לשמ' טז, כג).

ואולם רש"י מפרש ששְׁבָתוֹן בא להדגשה ולהרחבה, כדבריו כאן²⁰:

שבת שבתון – לכך כפלו הכתוב לומר שאסור בכל מלאכה, אפילו אוכל נפש, וכן יום הכפורים שנאמר בו שבת שבתון הוא לכם (ויק' כג, לב), אסור בכל מלאכה. אבל יום טוב לא נאמר בו כי אם "ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון" (שם, לט) אסורים בכל מלאכת עבודה, ומותרים במלאכת אוכל נפש.

ראב"ע ורמב"ן מפרשים גם הם כרש"י: שבתון בא להדגשה.²¹ ואולם רבים מסכימים עם רס"ג: שְׁבָתוֹן בא להגביל ולצמצם.²² וכן כתב "העמק דבר" כאן:

בכל מקום דכתיב שבתון מורה או להקטין את השביתה או להמעיט זמן השביתה. וכאן בא להמעיט מתוספת שבת.

20. דיבור זה אינו מופיע בדפוסי רש"י הראשונים. נראה שגם פרשני רש"י הקדומים (רא"ם, מהר"ל, לבוש האורה, ספר זכרון) לא הכירוהו, שכן לא כתבו עליו דבר. הדיבור מובא אצל ברלינר בשולי הגליון על פי מה שמצא בספר "יוסף דעת", פראג שס"ט. מחברו ר' יוסף ב"ר יששכר תלמיד מהר"ל מפראג, מעיד שתיקן נוסחי רש"י על פי כת"י שהיה בידו משנת נ"ג לאלף הששי (1293). על פי הערת ברלינר נשתרבבו דברי רש"י אלה להרבה דפוסים מצויים.

21. ראב"ע כאן: "שבת שבתון - יש אומרים שביתה לנפש ולגוף. ואחרים אמרו שהוא שביתה השביתה שאין למעלה ממנה". מטעם זה טען על דברי רס"ג "שבתון פחות משבת" וכתב: "ואנחנו מצאנו שיאמר שבת שבתון הוא לכם (ויקרא טז, לא)", כלומר מן העובדה ש"שבת שבתון" נאמר גם ביום כיפור החמור, מוכח שאינו להקטנה. גם רמב"ן בדיונו הארוך על "שְׁבָתוֹן זְכָרוֹן תְּרוּעָה" (ויק' כג, כד) מסיק שעניינו להרחבה: "והנה ידרשו "שבתון" לשבות בו לגמרי אפילו מדברים שאינן מאבות מלאכות ותולדותיהן... לכך אמרה תורה "שבתון" שיהיה יום שביתה ומנוחה לא יום טורח. וזהו פירוש טוב ויפה".

22. רד"ק ("שרשים", איש) בביאור "שְׁמַרְנֵי קְאִישוֹן בְּתַ עֲיָן" (תהי' יז, ח) בשם אביו: "אמר אִישוֹן להקטין, לפי שהצורה נראית בעין קטנה. וכן דרך העברים לחוסיף אותיות להקטין כמו שֶׁבֶת שְׁבָתוֹן. "שֶׁבֶת" אמר על יום השבת מערב עד ערב ו"שְׁבָתוֹן" על התוספת שמוסיפין מחול על הקודש". וכן כתב רבינו בחיי בביאור "יִצְרְנְהוּ קְאִישוֹן עֵינֵי" (דבי לב, י) על שם קטנות הצורה וכמו שֶׁבֶת שְׁבָתוֹן. וכן ב"מושב זקנים" "שבתון", על תוספת שבת.

הנציי"ב הוכיח זאת בראיות מוצקות, ועל דרך זו פירש גם בשאר מקומות: "שבת שבתון" שבשמיטה בא למעט את זמן האיסור וללמד שאין תוספת שביעית לפנייה ולאחריה.²³ "שנת שבתון יהיה לארץ" בא למעט את אופן השביתה: ארבע מלאכות בלבד אסורות בשביעית אבל השאר מותרות מן התורה.²⁴ יום טוב נקרא "שבתון" משום שהותרה בו מלאכת אוכל נפש.²⁵ ומאותו הטעם ש"שבתון" מציין הקטנה, למדו חז"ל חמשת עינויי יום כיפור מ"שבת שבתון", הואיל ואין בהם כרת.²⁶

מסתבר שגם אונקלוס מפרש "שבתון" כהקטנה, אלא שלעומת לשון הכתוב "שבת שבתון" בו הביטוי המוחלט (שבת) קודם ללשון ההקטנה (שבתון), אצל אונקלוס נשמר סדר עולה "שָׁבָא שְׁבִתָּא".²⁷ על פי זה, כל צירופי שְׁבִתָּא שְׁבִתָּא שאצל שבת מתורגמים שָׁבָא שְׁבִתָּא כבפסוקנו: "וביום השביעי שבת שבתון" – "וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבָא שְׁבִתָּא"; "הוא אשר דבר ה' שְׁבִתָּא שְׁבִתָּא קדש" (שמי טז, כג) "שָׁבָא שְׁבִתָּא קוּדְשָׁא קָדָם ה'". וכן ביום כיפור: "שְׁבִתָּא שְׁבִתָּא הוּא לְכַס" (ויק' כג, לב) "שָׁבָא שְׁבִתָּא הוּא לְכוּן".

ואולם "שבתון" האמור בשמיטה או ביום טוב מתורגם נִיחַ. והטעם: לעומת שָׁבָא שנתייחד לשבת וליום כיפור שהשביתה בהם מלאה, נִיחַ מציין מנוחה קלה בלבד.²⁸ לכן "ובשנה השביעית שבת שבתון" (שם כה, ד) "וּבְשִׁתָּא שְׁבִיעִיתָא נִיחַ

23. "העמק דבר" לויק' כה, ד על פי מועד קטן ד, א: "גמר שבת שבת משבת בראשית: מה להלן היא אסורה, לפנייה ולאחריה - מותרין, אף כאן היא אסורה, לפנייה ולאחריה - מותרין". ועל פי השאילתות הגיה בגמרא: "גמר שבת שבתון שבת שבתון", הרי ש"שבתון" מציין הקטנת זמן החיוב.

24. "העמק דבר" לויק' כה, ו.

25. "העמק דבר" לויק' כג, כד.

26. "העמק דבר" לויק' כג, לב, על פי יומא עד, א: "דתנו רבא ורב יוסף בשאר סיפרי דבי רב: מניין ליום הכפורים שאסור ברחיצה בסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה - תלמוד לומר שבתון - שבות".

27. כהטעמת "מרפא לשון" (לשמי טז, כג): "כי שָׁבָא שְׁבִתָּא הם תיבה כפולה במדרגת שניים ושלישים, כמו אישא - אישתא (אש), מנחה - מנחתא". אבל שָׁבָא היא צורת רבים כגון "מלבד שְׁבִתָּא ה' (ויק' כג, לח) "בִּרְ מִשְׁבָּא דְה' ", "את שבתתי תשמרו" (שם כו, ב) "יומי שָׁבָא דִלִּי". בדרך שונה כתב "באורי אונקלוס" (= ר' שמשון ברוך שעפטעל, באורי אונקלוס, הביא לדפוס פ' פערלס, מינכן תרמ"ח): שָׁבָא הוּא תְּרֻגוּם שְׁבִתָּא בְּנִפְרָד לְעוֹמַת שְׁבִתָּא שְׁהוּא תְּרֻגוּם "שבתון". ואין דבריו נכונים, כמוכח מפסוקים רבים, כגון: "וביום השביעי שבת" (שמי כ, י) "וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבִתָּא".

28. נִיחַ היא מנוחה קלה כמו שכתב "נפש הגר" (לויק' כה, ד) על פי שני עדים: כתב רש"י לשמי כג, יב: "למען ינוח שורך וחמרך - תן לו נִיחַ להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מן הקרקע". וכן: "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה" (דבי יב, ט) ודרשו "אל המנוחה - זו שילה, הנחלה - זו ירושלים" (רש"י על פי זבחים קיט, א), מכיוון ששילה היתה שנים

שמיטתא". ובדומה: "שבתון זכרון תרועה" (ויק' כג, כד) "נְיָחָא דוּכְרָן בְּבָא"; "ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון" (שם, לט) "בְּיוֹמָא קַדְמָאָה נְיָחָא ובְּיוֹמָא תְּמִינָאָה נְיָחָא".

שמות לא, יז

ביני ובין בני ישראל אות הוא לְעֵלָם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שָׁבַת וַיִּנְפֹּשׁ – בֵּין מִימְרֵי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת הַיָּא לְעֵלָם אַרְי שִׁיטָה יוֹמִין עֶבֶד ה' יֵת שְׁמִינָא וְיֵת אַרְעָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שָׁבַת וְנַח.

מדוע תרגם "שבת וַיִּנְפֹּשׁ" "שָׁבַת וְנַח" ולא כתרגומו "וַיִּנְפֹּשׁ בֵּן אַמְתַּד" (שם' כג, יב) "וַיִּשְׁקוּט בַּר אַמְתַּד"? ב"נתינה לגר" השיב, שפועל "שקט" נאמר רק על מנוחה הבאה אחר היגיעה, דבר שאינו ניתן להאמר על הבורא, ולכן כאן תרגם "וְנַח". ודבריו קשים, שהרי גם בפועל "נַח", לשון מנוחה, משתמע מאמץ גופני הנשמע כהגשמה, רעיון שת"א מסלקו באופן קבוע. במיוחד קשים דברי רש"י כאן המייחס כוונה זו לתרגום:

וינפש – כתרגומו ונח. וכל לשון נופש הוא לשון נפש, שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה. ומי שכתוב בו (ישעיה מ, כח) לא ייעף ולא ייגע, וכל פעלו במאמר, הכתיב מנוחה לעצמו לשבר האוזן מה שהיא יכולה לשמוע.

בדבריו הולך רש"י לשיטתו לפרש לשונות מגשימים על דרך "דברה תורה בלשון בני אדם". אבל מכיוון שאונקלוס נמנע בעקביות מלשונות מגשימים, צריך לבאר כוונתו בדרך שונה. והנה מתברר שפועל נַח בת"א בא גם הוא בהוראת בְּטַל, פֶּסֶק, כגון "וַיִּשְׁכַּח הַמַּיִם" (בר' ה, א) "וַיִּנְחוּ מִזָּא", "וּיִרְף מִמֶּנּוּ" (שם' ד, כו) "וְנַח מְנִיָּה". וכן הורחב נַח בלשון חז"ל למשמע פֶּסֶק כגון: "נח הים מזעפוי" (יומא לה, א). על פי זה גם "וְנַח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה" פירושו שפסק ממלאכתו, אלא שהמתרגם בחכמתו בחר בפועל "ונח" משום הדמיון הצלילי הנקשר למנוחת שבת, אבל לא כיוון לייחס לקב"ה מנוחה, דבר שאי אפשר לו להאמר. ומה שתרגם לעיל "וַיִּנְפֹּשׁ בֵּן אַמְתַּד" (שם' כג, יב) "וַיִּשְׁקוּט" נתבאר שם.

שמות לד, כא

ששת ימים תעבד וביום השביעי תִּשְׁבַּת בַּחֲרִישׁ וּבְקִצִיר תִּשְׁבַּת – שְׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תְּנוּם בְּזוּרְעָא וּבְחֻצְדָּא תְּנוּם.

מועטות ביחס לירושלים, הרי היא מנוחה קלה, ולכן תרגם גם שם: "לָא אַתִּיתוּן עַד כְּעוֹן לְבִית נְיָחָא" [אבל "לתור להם מנוחה" (במ' י, לג) "אתר בית משכיי"].

בביאור "בחריש ובקציר תִּשְׁבֹּת" נחלקו תנאים (ראש השנה ט, א): לדעת ר' עקיבא הכוונה לשמיטה, ובא הכתוב ללמד דין תוספת שביעית, אבל לדעת ר' ישמעאל מדובר בשביתת שבת. ושתי הדעות הובאו ברש"י.²⁹

תרגום "בחריש ובקציר תִּשְׁבֹּת" – "בְּזָרוּעָא וּבְחֶצְדָא תְּנוּחַ", מוכיח שאונקלוס פירש כר' ישמעאל, ולכן תרגם פועל שְׁבַת באמצעות "נוח" שנתייחד לשביתת שבת, דוגמת "וישבת ביום השביעי" (ברי' ב, ב) "וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה", "כי בו שבת מכל מלאכתו" (שם ב, ג) "אֲרִי בִיה נָח". כי אילו נקט כר' עקיבא שבשמיטה הכתוב מדבר, היה לו לתרגם "בחריש ובקציר תִּשְׁבֹּת" – "בְּזָרוּעָא וּבְחֶצְדָא תְּשְׁמִיט", כתרגום פועל שְׁבַת האמור בשביעית, כגון: "ושבתה הארץ שבת לה" (ויק' כה, ב) "וְתִשְׁמִיט אֶרְעָא שְׁמִיטָתָא", "אז תִּשְׁבֹּת הארץ" (שם כו, לד) "בְּכִין תְּשְׁמִיט אֶרְעָא"³⁰

ויקרא כג, טו

וספרתם לכם ממחרת הַשַּׁבָּת מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה – וְתִמְנוֹן לְכוֹן מִבְּתֵר יוֹמָא טְבָא מְיוֹם אֵיתוּאִיכוֹן יְתַ עוּמְרָא דְאַרְמוּתָא שְׁבַע שְׁבוּעֹן שְׁלֶמֶן יְהוֹן.

בדרך כלל מתורגם "שבת" תרגום מילולי, כגון "שבת הוא לה" (פסוק ג) "שְׁבֹתָא היא קָדֵם ה'". ואולם בשתי תיבות "שבת" שבפסוקנו שינה בתרגומו, פעם מטעם הלכתי ופעם מטעם לשוני-פרשני: תרגום "וספרתם לכם ממחרת הַשַּׁבָּת" "מִבְּתֵר יוֹמָא טְבָא" הוא תרגום על פי ההלכה, וכנגד הצדוקים שפירשו "ממחרת השבת" על שבת חול המועד פסח (מנחות סה ע"א). לפי שיטתם קרבן העומר קרב תמיד ביום ראשון בשבוע וספירת העומר מתחילה תמיד במוצאי שבת. כנגד דעה זו תרגם "והניף את העמר... ממחרת הַשַּׁבָּת" (פסוק יא) וכן כאן "וספרתם לכם ממחרת הַשַּׁבָּת", "מִבְּתֵר יוֹמָא טְבָא" (מאחר יום טוב).³¹ אבל בפסוק הבא תרגם "עד ממחרת הַשַּׁבָּת" "עַד מִבְּתֵר שְׁבוּעָתָא", מן הטעם שיתבאר שם.

29. "בחריש ובקציר תשבות - למה נזכר חריש וקציר? יש מרבתינו אומרים על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית, וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית, ללמדך שמוסיפין מחול על הקדש... ויש מהם אומרים, שאינו מדבר אלא בשבת, וחריש וקציר שהוזכר בו, לומר לך מה חריש רשות אף קציר רשות, יצא קציר העומר, שהוא מצוה ודוחה את השבת".

30. ואף שהלכה כר"ע מחברו, רבן גמליאל ובית דינו סברו אף הם כר' ישמעאל (מועד קטן ג, ב) והלכה כר"ע מחברו אך לא מחבריו. וראה גם "הכתב והקבלה".

31. אם כך, מדוע בהמשך הפרשה תרגם "עין תחת עין" (כד כ) "עֵינָא חֶלְף עֵינָא". עינא חלף עינא" כצדוקים, ולא כדעת חז"ל שפירשו ממון (וכיוב"ע "דְּמִי עֵינָא חֶלְף עֵינָא"?). השיב "נתיינה לגר" שבספירת העומר, מצוה המסורה לכל, הוצרך לשנות. ואולם עונש "עין תחת

כנגד זאת "שבע שבתות תְּמִימֹת" "שֶׁבַע שְׁבוּעוֹן שְׁלֶמֶן" הוא תרגום פרשני: מצינו "שבת" בהוראת שבוע כגון "בְּאֵי הַשְּׁבֻתָּה עִם יִצְחָק הַשְּׁבֻתָּה" (מל"ב יא, ט) "והם שנים פירושים בפסוק אחד", כלשון ראב"ש³² אונקלוס מפרש שגם "שבע שבתות תְּמִימֹת" משמעו שבועות, תרגום שגם הצדוקים מודים בו. וכמוהו "שבע שְׁבֻתָּה שנים" (ויק' כה ח) "שֶׁבַע שְׁמִיטוֹן דְּשָׁנִין". בשני אלה "שבת" משמעה שְׁבוּעָה שְׁבֻתָּה ותרגומו שבוע או שמיטה לפי העניין³³

ויקרא כג, טז

עד ממחרת הַשְּׁבֻתָּה תְּסַפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם וְהִקְרַבְתֶּם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַה' – עַד מִבְּתֵר שְׁבוּעָתָא שְׁבִיעֵיתָא תְּמַנּוֹן חֲמִשִּׁין יוֹמִין וְתִקְרְבוּן מִנְחָתָא חֲדָשָׁה קָדָם ה'.

גם כאן הוא תרגום כנגד הצדוקים: לשיטתם שספירת העומר מתחילה תמיד במוצאי שבת – גם "עצרת אחר השבת" (מנחות סה ע"א) כלומר חג השבועות יחול תמיד במוצאי שבת. על פי זה יתרגמו כאן "עד ממחרת הַשְּׁבֻתָּה" "עַד מִבְּתֵר שְׁבוּעָתָא שְׁבִיעֵיתָא" שלא כבפסוק הקודם "שבע שבתות תְּמִימֹת" "שֶׁבַע שְׁבוּעוֹן שְׁלֶמֶן", תרגום שגם הם מודים בו.³⁴ כנגד דעתם, אונקלוס תרגם כאן "עד ממחרת הַשְּׁבֻתָּה" (טז) "עַד מִבְּתֵר שְׁבוּעָתָא שְׁבִיעֵיתָא" (עד לאחר השבוע השביעי) כמו שתרגם בפסוק הקודם "שבע שבתות תְּמִימֹת" בהוראת שבועות.³⁵

-
- עין" מסור לבית דין היודעים את ההלכה, לכן שם תרגם תרגום מילולי כדרכו. בהרחבת שיטתו ראה "עין תחת עין" (שמי' כא כד).
32. "בְּאֵי הַשְּׁבֻתָּה" שבת ממש אבל "יִצְחָק הַשְּׁבֻתָּה", פירושו שבוע. וכן כתב ראב"ע כאן: "ממחרת השבת - אמרו חז"ל ממחרת יו"ט. והמכחישים אמרו, שהוא כמשמעו. והמאמינים הביאו ראיות משנת השמיטה והיובל והצום הגדול ויום תרועה שכתוב בו שבתון (כד). וכן שבתון נאמר בא' של סוכות ובשמיני (לט). ואמרו כי שבע שבתות (טו) שבועות, וכמוהו: באי השבת עם יוצאי השבת (מל"ב יא ט), והם שנים פירושים בפסוק אחד". כלומר גם הצדוקים מודים שיש "שבת" או "שבתון" שאין משמעו יום השבת.
33. ואחזו כאן לשון נקבה "שֶׁבַע שְׁבוּעוֹן שְׁלֶמֶן" כלשון הכתוב "שבע שבתות תְּמִימֹת" אבל "שְׁבֻעָה שְׁבֻעָתָא" (דב' טז ט) "שְׁבֻעָה שְׁבוּעִין", ועיין עוד שם.
34. בכך מתגלה קלונו של הצדוקים המשנים ביאור תיבה על פי רצונם, וכדרך שכתב ראב"ע בהקדמת התורה על ביאורי הקראים והצדוקים: "הדרך הב' בחרוה פתלתולים, ואם הם ישראלים, אשר חשבו כי עמדו על הנקודה בעצמה, והם לא ידעו את מקומה. וזאת דרך הצדוקים, כענן ובנימין ובן משיח וישועה, וכן כל מין, אשר בדברי מעתיקי הדת לא יאמין, והוא נוטה להשמאל או להימין, וכל איש כרצונו יפרש הפסוקים, גם במצות ובחקים, והם מדעת תוצאות לשון הקדש ריקים, על כן יתעו גם בדקדוקים. ואיך יסמכו במצות על דעתם, וכל רגע יהפכו מצד אל צד כפי מחשבתם?".
35. בדפוסים מצויים מתורגם גם כאן "עד מבתר יומא טבא שביעתא", וזוהי טעות שהרי יום מט לספירה אינו יו"ט.

ב. זהו אחד מט"ו פסוקים שציננה המסורה (הובאה בברי' ז יז) שבהם "יום" לשון יחיד, מתורגם "יומין" ברבים, על פי הכוונה.

ויקרא כג, טו

וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאתכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימת תהינה – ותמנון לכוון מִבְּתֵר יִקְמָא טְבָא מְיוֹם אִתְוֹאִיכוֹן יְת עוֹמְרָא דְאַרְמוֹתָא שְׁבַע שְׁבוּעָן שְׁלֶמֶן יְהוֹן.

בדרך כלל מתורגם "שבת" תרגום מילולי, כגון "שבת הוא לה" (פסוק ג) "שִׁבְתָּא היא קְדָם ה' ". ואולם בשתי תיבות "שבת" שבפסוקנו שינה בתרגומו, פעם מטעם הלכתי ופעם מטעם לשוני-פרשני: תרגום "וספרתם לכם ממחרת השבת" – "מִבְּתֵר יִקְמָא טְבָא", הוא תרגום על פי ההלכה, וכנגד הצדוקים שפירשו "ממחרת השבת" על שבת חול המועד פסח (מנחות סה, א). לפי שיטתם העומר קרב תמיד ביום ראשון בשבוע, וספירת העומר מתחילה תמיד במוצאי שבת. כנגד דעה זו תרגם "והניף את העמר... ממחרת השבת" (פסוק יא) וכן כאן "וספרתם לכם ממחרת השבת", "מִבְּתֵר יִקְמָא טְבָא" (מאחר יום טוב).³⁶ אבל בפסוק הבא תרגם "עד ממחרת השבת" "עַד מִבְּתֵר שְׁבוּעָתָא", מן הטעם שיתבאר שם.

כנגד זאת "שבע שבתות תמימת" – "שְׁבַע שְׁבוּעָן שְׁלֶמֶן" הוא תרגום פרשני: מצינו "שבת" בהוראת שבוע, כגון: "בְּאֵי הַשְּׁבֵת עִם יִצְאֵי הַשְּׁבֵת" (מל"ב יא, ט) "והם שנים פירושים בפסוק אחד", כלשון ראב"ע³⁷ אונקלוס מפרש שגם "שבע שבתות תמימת" משמעו שבועות, תרגום שגם הצדוקים מודים בו. וכמוהו "שבע שְׁבֵתֵת שְׁנִים" (ויק' כה, ח) "שְׁבַע שְׁמִיטָן דְּשְׁנִין". בשני אלה "שבת" משמעה שְׁבוּעָ שְׁבֵתֵת, ותרגומו שבוע או שמיטה לפי העניין.³⁸

36. אם כך, מדוע בהמשך הפרשה תרגם "עין תחת עין" (כד, כ) "עֵינָא חֲלָף עֵינָא" כצדוקים, ולא כדעת חז"ל שפירשו ממון (וכיוב"ע, שתרגם: "דְּמֵי עֵינָא חֲלָף עֵינָא")? השיב "נתינה לגר", שבספירת העומר מצוה המסורה לכל, הוצרך לשנות. ואולם עונש "עין תחת עין" מסור לבית דין היודעים את ההלכה, לכן שם תרגם תרגום מילולי כדרכו. בהרחבת שיטתו ראה "עין תחת עין" (שמ' כא, כד).

37. "בְּאֵי הַשְּׁבֵתֵת שבת ממש, אבל "יִצְאֵי הַשְּׁבֵתֵת", פירושו שבוע. וכן כתב ראב"ע כאן: "ממחרת השבת - אמרו חז"ל ממחרת יו"ט. והמכחישים אמרו, שהוא כמשמעו. והמאמינים הביאו ראיות משנת השמיטה והיובל והצום הגדול ויום תרועה שכתוב בו שבתון (כד). וכן שבתון נאמר בא' של סוכות ובשמיני (לט). ואמרו כי שבע שבתות (טו) שבועות, וכמוהו: באי השבת עם יוצאי השבת (מל"ב יא, ט), והם שנים פירושים בפסוק אחד". כלומר גם הצדוקים מודים שיש "שבת" או "שבתון" שאין משמעו יום השבת.

38. ואחזי כאן לשון נקבה "שְׁבַע שְׁבוּעָן שְׁלֶמֶן" כלשון הכתוב "שבע שבתות תמימת" אבל

ויקרא כג, טז

עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה' – עד
מִבְּתֵר שְׁבִיעֵתָא שְׁבִיעֵיתָא תִּמְנֹן חֲמִשִּׁין יוֹמִין וַתִּקְרְבוּן מִנְחָתָא חֲדָתָא קָדָם ה'.

גם כאן הוא תרגום כנגד הצדוקים: לשיטתם שספירת העומר מתחילה תמיד
במוצאי שבת – גם "עצרת אחר השבת" (מנחות סה, א) כלומר חג השבועות יחול
תמיד במוצאי שבת. על פי זה יתרגמו כאן "עד ממחרת השבת השביעית" "עד
מִבְּתֵר שְׁבִיעֵתָא שְׁבִיעֵיתָא" שלא כבפסוק הקודם "שבע שבתות תִּמְיֹמֹת" "שְׁבַע
שְׁבוּעֹן שְׁלֹמֹן", תרגום שגם הם מודים בו.³⁹ כנגד דעתם, אונקלוס תרגם כאן "עד
ממחרת השבת השביעית" (טז) "עד מִבְּתֵר שְׁבוּעֵתָא שְׁבִיעֵיתָא" (עד לאחר השבוע
השביעי) כמו שתרגם בפסוק הקודם "שבע שבתות תִּמְיֹמֹת" בהוראת שבועות.⁴⁰

ויקרא כג, כד

דבר אל בני ישראל לאמר בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם **שבתון** זכרון
תרועה מקרא קדש – מִלִּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִימַר בְּיָרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּחֹד לְיָרְחָא
יְהִי לְכוֹן **נִיחָא** (ח"י: שבתא) דוֹכְרֹן יִבְרָא מְעַרַע קְדִישׁ

לשון "שבתון" חוזר בפרשת המועדות כמה פעמים אבל תרגומו אינו שווה.
בשבת מתורגם "וביום השביעי שבת **שבתון**" (פסוק ג) "ובְיֹמָא שְׁבִיעָאָה **שְׁבָא**
שְׁבֵתָא". וכן ביום כיפור: "שְׁבֵת **שְׁבֵתֹן** הוא לכם" (פסוק לב) "**שְׁבָא** שְׁבֵתָא הוא
לְכוֹן". אבל כאן "שבתון זכרון תרועה" מתורגם "**נִיחָא** דוֹכְרֹן יִבְרָא", וכן להלן
בסוכות "ביום הראשון **שבתון** וביום השמיני **שבתון**" (לט) "בְיֹמָא קְדָמָאָה **נִיחָא**
ובְיֹמָא תִּמְיֹנָאָה **נִיחָא**".

ההבדל נובע ממשמעו השונה של "שבתון" בשבת לעומת יום טוב: כבר נתבאר
(בשמי' לא טו) שלשון "שבתון" מציין הקטנה. בשבת וביום כיפור "שבתון" בא

³⁹ "שְׁבַעָה שְׁבַעַת" (דב' טז, ט) "שְׁבַעָה שְׁבוּעִין", ועיין עוד שם.

בכך מתגלה קלונם של הצדוקים המשנים ביאור תיבה על פי רצונם, וכדרך שכתב ראב"ע
בהקדמת התורה על ביאורי הקראים והצדוקים: "הדרך הב' בחרוה פתלתולים, ואם הם
ישראלים, אשר חשבו כי עמדו על הנקודה בעצמה, והם לא ידעו את מקומה. וזאת דרך
הצדוקים, כענן ובנימין ובן משיח וישועה, וכן כל מין, אשר בדברי מעתיקי הדת לא יאמין,
והוא נוטה להשמאל או להימין, וכל איש כרצונו יפרש הפסוקים, גם במצות ובחקים,
והם מדעת תוצאות לשון הקדש ריקים, על כן יתעו גם בדקדוקים. ואיך יסמכו במצות על
דעתם, וכל רגע יהפכו מצד אל צד כפי מחשבתם?".

⁴⁰ בדפוסים מצויים מתורגם גם כאן "עד מבחר יומא טבא שביעתא", וזוהי טעות שהרי יום מט
לספירה אינו יו"ט.

למעט רק את **זמן** האיסור,⁴¹ אבל שביתתם מלאה. על כן בהם תרגם "שַׁבַּת שַׁבְּתוֹן" "שַׁבָּא שַׁבְּתָא": "שַׁבָּא" רומז להקטנת זמן האיסור ו"שַׁבְּתָא" הוא תרגום שַׁבַּת. כנגד זאת "שַׁבְּתוֹן" האמור ביום טוב מצמצם את האיסורים עצמם, שהרי הותרה בו מלאכת אוכל נפש. לכן ביום טוב "שַׁבְּתוֹן" מתורגם "נִיח" המציין מנוחה קלה כמבואר שם.⁴²

אבל יוב"ע תרגם רק בסוכות "שַׁבְּתוֹן" (פסוק לט) "נִיחָא", כאונקלוס. אבל כאן תרגם "שַׁבְּתוֹן זכרון תרועה" "יומא טבא דזכרון יבבא" כשיטת הגאונים.⁴³

ויקרא כג, לב

שַׁבַּת שַׁבְּתוֹן הוּא לְכֶם וְעֲנִיתֶם אֶת נַפְשֵׁיכֶם בַּתְּשֻׁעָה לַחֲדָשׁ בְּעֶרְבַּי מֵעֶרְבַּי עַד עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שַׁבְּתֵיכֶם – שַׁבָּא שַׁבְּתָא הוּא לְכוֹן וְתַעֲנוּן יְת נַפְשֵׁיכוֹן בְּתַשְׁעָה לְיִרְחָא בְּרַמְשָׁא מְרַמְשָׁא עַד רַמְשָׁא תְּנוּחוֹן נִיחָכוֹן.

כבר התבאר, שפועל "שַׁבַּת" המדבר בשביתת שבת מתורגם "נוח". כנגד זאת שַׁבַּת כשם העצם לשַׁבַּת בראשית או ליום כיפור מתורגם בכל התורה שַׁבְּתָא, זולת פסוקנו שבו תרגם "תִּשְׁבְּתוּ שַׁבְּתֵיכֶם" – "תְּנוּחוֹן נִיחָכוֹן". והטעם: "תִּשְׁבְּתוּ שַׁבְּתֵיכֶם" הוא צירוף בו השם והפועל נגזרו משורש משותף. בכגון זה מתרגם אונקלוס בנאמנות לסגנון הכתוב, ולכן תרגם "תְּנוּחוֹן נִיחָכוֹן" בשורש ארמי משותף.⁴⁴

ויקרא כג, לח

מִלְבַּד שַׁבְּתַת ה' וּמִלְבַּד מִתְּנוּתֵיכֶם וּמִלְבַּד כָּל נְדָרֵיכֶם וּמִלְבַּד כָּל נְדָבוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַה' – בְּרַ מְשַׁבְּיָא דְה' וּבְרַ מְמַתְּנֵיכוֹן וּבְרַ מְפָל נְדָרֵיכוֹן וּבְרַ מְפָל נְדָבוֹתֵיכוֹן דְּתַתְּנוֹן קֳדָם ה'.

שַׁבְּיָא היא צורת רבים לשַׁבַּת כבפסוקנו "מִלְבַּד שַׁבְּתַת ה'" (ויק' כג לח) "בְּרַ מְשַׁבְּיָא דְה'", וכן להלן "את שַׁבְּתַתִּי תִשְׁמְרוּ" (כו ב) "יומי שַׁבְּיָא דילי".

⁴¹ על השבת ויוכ"פ בלבד חייבים ולא על תוספת שבת ויוכ"פ.

⁴² ובמקצת נוסחים מתורגם כאן "שַׁבְּתוֹן" "שַׁבְּתָא" והוא שיבוש.

⁴³ ראה טור אורח חיים סימן תקפב: "רב שר שלום כתב: אומר בבי ישיבות בר"ה וביה"כ בין בתפלה בין בקדושה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום הזכרון הזה. שהרי כתיב אלה מועדי ה' בריש ענינא ובסוף ענינא וידבר משה את מועדי ה' וקאי אכל ענינא אפסח עצרת ר"ה ויה"כ סוכה ושמיני עצרת כולחו איתקוש להדידי לקרותו מועדי ה' מקראי קודש וכ"כ רב פלטיי גאון זצ"ל". וראה "ינחנו".

⁴⁴ לדרכו זו עיין "תדשא הארץ דשא" (ברי א, יא) "תדאית ארעא דתאה".

ויקרא כה, ב

דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וּשְׁבַתָּה הָאָרֶץ שֶׁבֶת לָהּ – מְלִיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִימַר לְהוֹן אֲרִי תִיעָלוּן לְאַרְעָא דְאַנָּא יְהִיב לָכוֹן וְתִשְׁמִיט אַרְעָא שְׁמִיטָתָא קָדָם ה'.

א. פועל שְׁבַת המתייחס לשביתת שְׁבַת מתורגם "נוח" לשון מנוחה, כגון: "וביום השביעי תשבתי" (שם' לד, כא) "וביּוֹמָא שְׁבִיעָא תְּנוּחָא". אבל שְׁבַת המתייחס לשנה השביעית מתורגם בפועל "שמט", כבפסוקנו: "ושבתה הארץ" – "וְתִשְׁמִיט אַרְעָא". לכאורה אין לשינוי זה מקום, שהרי שְׁבַת משותף לשני הפסוקים. ואולם הבחנה זו באה בהתאם לעיקרון קבוע בת"א: בתרגומי הלכה, שומר אונקלוס על מונחים הלכיים השגורים בלשון חז"ל.⁴⁵ מכיון שאצל חז"ל משמש פועל "שמט" להשמטת קרקע, כגון: "חיה רעה באה לעולם... ועל השמטת הארץ" (אבות פ"ה, מ"ט), תפס גם אונקלוס לשון "שמט", אף על פי שבמקרא הוא בפועל "שבת".⁴⁶

ב. הקשה יא"ר: מדוע תרגם "וְשְׁבַתָּה" – פועל עומד מבניין פֻּעַל – באמצעות "תִּשְׁמִיט" שהוא פועל יוצא מבניין אִפְעַל (המקביל להפעיל)? וכן תרגם "אז תִּשְׁבַּת הארץ" (ויק' כו, לד) אף הוא פועל עומד – "בְּכִין תִּשְׁמִיט אַרְעָא", כפועל יוצא⁴⁷? עוד הקשה על תרגום "כל ימי השְׁמָה תִּשְׁבַּת את אשר לא שְׁבַתָּה" (ויק' כו, לה) "כָּל יוֹמִין דְּצָדִיאָת תִּשְׁמִיט יָת דְּלָא שְׁמִטָת". והרי תִּשְׁבַּת וגם שְׁבַתָּה הם פעלים עומדים, ומדוע תרגם תִּשְׁבַּת "תִּשְׁמִיט" כפועל יוצא, אבל "אשר לא שְׁבַתָּה" – "יָת דְּלָא שְׁמִטָת" כפועל עומד (ולא תרגם "דְּלָא אִשְׁמִיטָת")? והניח בצ"ע.

ונראה שפועל "שמט" הכריחו לכך: ניתן לומר על הארץ שהיא "שוֹבַתָּה" (נחה) כפועל עומד, וזהו "ושבתה הארץ". אבל מכיוון שאונקלוס מתרגמו בפועל "שמט" שהוא פועל יוצא, לא יכול היה לתרגם "וְשְׁמִיטָת אַרְעָא" (ועזבה הארץ) מבלי לציין את המושא. את חסרון המושא פתר אונקלוס בהמירו פועל עומד ביוצא: בתרגומו "וְתִשְׁמִיט אַרְעָא" (שהוא כמו "וְתִעָזֵב הָאָרֶץ" פועל יוצא), מובן לשומע

45. כגון: "לא תבערו אש" (שם' לה, ג) המתורגם: "לָא תִבְעֶרוּן". ואף על פי ששם מתבקש לתרגם "לָא תִדְלִיקוּן" - תרגומו מיוסד על לשון חז"ל באבות המלאכות "המכבה והמבעיר" (משנה שבת פ"ז מ"ב). וראה שם דוגמאות נוספות.

46. כך תרגם גם בשמיטת כספים: "זוה דבר השמטה שמוט" (דב' טו, ב) "וְדִין פְּתָגָם שְׁמִיטָתָא דִּישְׁמִיט", אבל שם הוא התרגום המילולי כלשון המקרא. "שמט" שבלשון חז"ל (ולא "שבת") מיוסד על "והשביעת תשמטנה ונטשתה" (שם' כג, יא). על תרגום פועל "שבת" עיין "וישבת" (בר' ב, ב) "ונח", ולקמן כו, ו: "והשבת" - "ואבטיל".

47. יצויין כי מלשון המקרא "ושבתה הארץ" בפועל עומד, למד הרמב"ם כי שמיטה היא חובת קרקע: "שתשבות הארץ בשנה השביעית ממלאכתה" (ראש הלכות שמיטה ויובל).

שהארץ משמטת את פירותיה. גם בלשון חז"ל משמש "שמט" כפועל יוצא: "שביעית משמטת את המלוה" (ולא "שומטת", שביעית פ"י מ"א). אבל בפסוק "כל ימי השמה תשבת את אשר לא שבתה", מכיוון שפירש ברישא שהוא פועל יוצא לא הוצרך לחזור ולתרגם כן בסיפא, ולכן תרגם: "כל יומין דצדיאת תשמט ית דלא שמטת" (תשמט את אשר לא שמטה).⁴⁸

אבל "ושש שנים תזרע את ארצך... והשביעית תשמטנה" (שמי' כג, י-יא), מכיוון שהמושא נזכר בפסוק ("תשמטנה" – אתה תשמוט (תעזוב) בשביעית את ארצך), שם תרגם בתרגום מילולי: "ושביעית תשמטנה" (תשמוט אותה, את הארץ).

ג. רק בשבת, בין שבת בראשית ובין שבת הארץ, נאמר הביטוי "שבת לה". עמד על כך רמב"ן כאן:

כל השבתות גם המועדים לשם ה' הן ולא יאמר באחד מהם "לה", אבל אמר (לעיל כג, כד) "יהיה לכם שבתון" ואמר ביום הכפורים (שם לב) "שבת שבתון הוא לכם". ולשון הברייתא בתורת כהנים: שבת לה' – כשם שנאמר בשבת בראשית כך נאמר בשביעית שבת לה'.

רמב"ן על פי דרכו מפרש שינוי זה על דרך הקבלה. אבל אונקלוס מסלק את הלמ"ד בתיבת "לה", העלולה להתפרש כלמ"ד התכלית וכאילו הקב"ה זקוק לשמיטה. להרחקת רעיון זה תרגם "קדם ה'", לומר שהשמיטה היא "לפניו" בלבד ולא לצרכו. כיוצא בזה תרגם "ויום השביעי שבת לה' " (שמי' כ, י) "ויומא שביעאה שבתא קדם ה'".

ויקרא כה, ח

וספרת לך שבע שבתות שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה – ותמני לך שבע שנים שבע זמנין ויהו לך יומי שבע שמיטן דשנין ארבעין ותשע שנין.

מצינו "שבת" במשמע שבוע, ובכגון זה מתורגם שבוע או שמיטה לפי העניין. כאן תרגם "שבע שבתות שנים" – "שבע שמיטן דשנין", ולעיל "שבע שבתות תמימת" (ויקי' כג, טו) "שבע שבוען שלמן". ועיין עוד שם.

48. ראה "באורי אונקלוס" בדרך דומה [=ר' שמשון ברוך שעפטל, באורי אונקלוס, הביא לדפוס פ' פערלס, מינכן תרמ"ח].

ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד וְהִשְׁבֵּתִי חִיהָ רְעָה מִן הָאָרֶץ וְחָרַב לֹא תֵעָבֵר בְּאַרְצְכֶם – וְאַתִּין שְׁלָמָא בְּאַרְעָא וְתִשְׁרוּן וְלִית דְּמַנִּיד וְאַבְטִיל חִיתָא בְּשִׁתָּא מִן אַרְעָא וְדִקְסְלִין בְּחַרְבָּא לֹא יַעֲדוּן (ח"י: לא יעיברו) בְּאַרְעֵכוֹן.

א. אונקלוס תרגם: "וְהִשְׁבֵּתִי חִיהָ רְעָה מִן הָאָרֶץ" – "וְאַבְטִיל חִיתָא בְּשִׁתָּא מִן אַרְעָא", כתרגומו הקבוע לפועל שֵׁבַת באמצעות "בטל".⁴⁹ לעומתו יוב"ע תרגם בתוספת מלים: "וְאַבְטִיל רְשׁוּת חִינָת בְּרָא מִן אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל" (ואבטל רשות חית השדה מארץ ישראל). ההבדל בין התרגומים מקביל למחלוקת התנאים בתורת הכהנים (ספרא, בחוקותי א):

וְהִשְׁבֵּתִי חִיהָ רְעָה, ר' יהודה אומר: מעבירים מן העולם. ר' שמעון אומר: משביתן שלא יזוקו.

אונקלוס המתרגם "וְאַבְטִיל חִיתָא בְּשִׁתָּא", מתאים עם דעת ר' שמעון: חיות רעות לא תעלמנה כליל, אלא רק "משביתן שלא יזוקו", איכותן וטבען ישתנו. אבל יוב"ע המתרגם "ואבטל רשות חיה רעה מארץ ישראל", מתאים עם ר' יהודה הסובר שהחיה הרעה תִּעָלֵם מן העולם, שהוא "ביטול הכמות".⁵⁰

ב. לדעת הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ב הל"א) נבואות ישעיהו "וגר זאב עם כבש" ודומיהן אינן אלא משל. ואולם הראב"ד השיג עליו מפסוקנו "וְהִשְׁבֵּתִי חִיהָ רְעָה מִן הָאָרֶץ", המלמד שחיות רעות יבטלו מן העולם:

אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם, או יהיה שם חידוש במעשה בראשית, אלא עולם כמנהגו נוהג. וזה שנאמר בישעיה "וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ" – משל וחידה. ענין הדבר שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו"ם המשולים כזאב ונמר... וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים...

השגת הראב"ד: אל יעלה על הלב שבימות המשיח כו' עד משלים. אמר אברהם: והלא בתורה "והשבתי חיה רעה מן הארץ".

49. תרגומי "שבת" נתבארו בבר' ב, ב "וישבת" – "ונח".

50. וראה "צפנת פענח" (לגאון הרוגאצ'ובי) כאן שבאר את מחלוקתם בהתאם לשיטתם במצות ביעור חמץ: ר' יהודה הסובר "אין ביעור חמץ אלא שריפה" (משנה פסחים פ"ב מ"א) ועיקר המצוה היא "שלא תהיה הכמות", דורש גם כאן "שמעבירים מן העולם". אבל חכמים שם סוברים בחמץ "אף מפרר וזורר לרוח או מטיל לים" "והוא ביטול איכות הדבר", מתאימים עם ר' שמעון הסובר "משביתם שלא יזוקו". וכן ת"א "תִּשְׁבִּיתוּ שְׂאֵר מִבֵּיתְכֶם" (שם יב, טו) "תִּבְטְלוּן חֲמִיקָא מִבְּתִיכוֹן" וראה שם בדברי רמב"ן. ועיין גם "משך חכמה" כאן המפרש מחלוקת זו בדרך שונה.

אכן בת"נ "וְהַשְׁבֵּתִי חַיָּה רַעַה מִן הָאָרֶץ" מתורגם "ואבטל רשותהון דמלכוותא דמתילן בחיות ברא מן ארעא" (ואבטל רשות המלכויות המשולות לחיות השדה מן הארץ). ואפשר שהרמב"ם הכיר תרגום זה והוא המקור לדבריו.⁵¹

ויקרא כו, לה

כל ימי השקמה תִּשְׁבֹּת את אשר לא שָׁבַתָּה בְּשַׁבְּתֶיכֶם בְּשַׁבְּתֶיכֶם עליה – כל יומין דְּצִדְיָאָת תִּשְׁמִיט ית דְּלָא שְׁמַטַּת בְּשִׁמְיִטְכֹּן כַּד הָוִיתוּן וְתִבִין עֲלֶהּ.

"תִּשְׁבֹּת את אשר לא שָׁבַתָּה" – "תִּשְׁמִיט ית דְּלָא שְׁמַטַּת". אף על פי שתִּשְׁבֹּת וגם שָׁבַתָּה הם פעלים עומדים, "אשר לא שָׁבַתָּה" תורגם כמשפט "ית דְּלָא שְׁמַטַּת" (ולא "דְּלָא אֲשִׁמִּיט"). אבל "תִּשְׁבֹּת" מתורגם "תִּשְׁמִיט" כפועל יוצא. טעם השינוי נתבאר לעיל "ושבתה הארץ" (כה, ב) "וְתִשְׁמִיט אֶרְעָא".

במדבר כח, י

עֲלֵת שַׁבַּת בְּשַׁבְּתוֹ עַל עֲלֵת הַתְּמִיד וְנִסְכָּה – עֲלֵת שַׁבָּא תִתְעַבֵּיד (ח"נ: דתתעביד) בְּשַׁבָּא עַל עֲלֵת תְּדִירָא וְנִסְכָּה

בכל מקום שָׁבַת מתורגם שְׁבַתָּא כגון "שַׁבַּת לַה' אֱלֹהֶיךָ" (שמי' כז) "שַׁבְּתָא קָדְשׁ ה' אֱלֹהֶיךָ". מדוע כאן תרגם "עֲלֵת שַׁבַּת בְּשַׁבְּתוֹ" "עֲלֵת שַׁבָּא תִתְעַבֵּיד בְּשַׁבָּא"?

כבר התבאר ש"שַׁבָּא" הוא התרגום הקבוע של צורת הַשְׁבֵּטָנָה "שַׁבְּתוֹן", כגון "וביום השביעי שבת שַׁבְּתוֹן" (שמי' לא טו) "וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבָּא שַׁבְּתָא", עיין שם. והואיל וחז"ל דרשו גם כאן "בְּשַׁבְּתוֹ" כמיעוט – חלבי שבת אינם קרבים ביום כיפור שחל במוצאי שבת – תרגם "עֲלֵת שַׁבָּא תִתְעַבֵּיד בְּשַׁבָּא" לרמוז למיעוט שבתית שבת.⁵² והטעם שתרגם "בְּשַׁבְּתוֹ" בתוספת "דְּתִתְעַבֵּיד בְּשַׁבָּא", כתב הנצי"ב ב"העמק דבר" משום שנרמז כאן גם צד ריבוי:

ת"א דְּתִתְעַבֵּיד בְּשַׁבָּא. מפרש בְּשַׁבְּתוֹ גם בחיוב השביתה, מכל מקום גזירת הכתוב להקריב המוסף בו.

כלומר, על אף המלאכות הכרוכות בהקרבת המוסף, גזירת הכתוב היא להקריבו בשבת וזהו שהטעים "דְּתִתְעַבֵּיד בְּשַׁבָּא".

⁵¹ רמ"מ כשר, "התקופה הגדולה", עמ' שמיט.

⁵² שבת קיד ע"א: "רבי עקיבא אומר: עלת שבת בשבתו - לימד על חלבי שבת שקרבים ביום טוב, יכול אף ביום הכפורים - תלמוד לומר בשבתו". וכן ברש"י דרשו כמיעוט "בשבתו - ולא עולת שבת זו בשבת אחרת". ועיין "מרפא לשון".

אמר הכותב:

לפסוק "מזמור שיר ליום השבת" (תהי" צב, א) כתב רש"י: "ליום השבת – שאומרים אותו בשבתות, והוא מדבר בענין העולם הבא שכולו שבת".

זכינו שדברי קבלה הקבועים בנבואת ישעיהו "וְקָרָאתָ לְשֵׁבֶת עֲנִי" (ישעי נח, יג), נתקיימו בפועל אצל רבנו הרב חיים ישעיהו שליט"א בדברי תורה שאמר בשבתות הרבה.⁵³ לכבוד דברים אלה שהיו לנו – תלמידיו – בחינת עונג שבת, ולקיים "מענגיה כבוד ינחלו", נחתום בהערה מ"פרשגן" על עונג שבת. דברים כח, נד

האיש הרך בך וְהַעֲנֵג מֵאֵד תִּרְעַע עֵינֵי בִּאֲחִיו וּבִאֲשֶׁת חִיקוֹ וּבִיתֵר בְּנֵיו אֲשֶׁר יוֹתִיר – נְבָרָא דְרַכִּינָא בְּדַ תְּמַפְנֹק לְחֻדָּא תְּבַאֲשׁ עֵינֵיהּ בְּאַחֵיהּ וּבְאִיתָת קְזִמְיָהּ וּבְשִׂאָר בְּנוֹהֵי דְשִׂאָר (ח"י: דישתאר)

פועל "ענג" המופיע בתורה שלש פעמים ורק בפרשתנו, מתורגם בלשון תפנוקים: "האיש הרך בך וְהַעֲנֵג מאד" – "וְתַמְפְּנֹק לְחֻדָּא", "הרכה בך וְהַעֲנֵגָה" (פסוק נו) "וְתַמְפְּנֹקָא", "מֵהַתְּעַנֵּג ומרד" (שם) "מְמַפְּנֹקֵי". וכן ברש"י "הרך בך והענג – הוא הרך הוא הענוג, לשון פינוק".

מכאן כתב ב"ערוך" (ערך פנק) כי "פינוק" מכוון בעיקר לעידון הגוף. נמצא שגם "עונג" המתורגם כפינוק, משמעו עונג הגוף דווקא. וכן תרגם יוב"ע "וקראת לשבת ענג" (ישעי נח יג) "ותערע לשבתא בתפנוקין". ומאחר שבפסוקנו מבואר שהליכת יחף היא הפך מעונג, למד מכאן הב"ח (טור או"ח רמב) שאסור ללכת יחף בשבת:

ומצוה על האדם לענג את עצמו בהנאת גופו שגם היא נקראת עונג דכתיב 'אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג', משמע שיש להזהר שלא ילך יחף בשבת.

ואפשר שעל יסוד התרגום נתבארה לאמוראים גם כוונת הברייתא הפוטרת מעלייה לרגל את "מי שאינו יכול לעלות ברגליו". ושאלו בגמרא "לאתווי מאי? אמר רבא, לאתווי מפנקי". פירש רש"י: "שאינן הולכים בלא מנעל" (חגיגה ד ע"א).⁵⁴

53. וכמו שנכתב בשער "שבת ומועד בשביעית": "תא חזי: כד מלה אתחדש באורייתא ונשמתא דנחתא בשבתא אתעסקת באינון מלין חדתינן וסלקי לעילא, כל פמליא דלעילא צייתין לההוא מלה" (זוהר, פרשת שלח לך, קעג ע"א).

54. עוד על פועל "פנק" בת"א עיין בפסוק "והוא יתן מעדני מלך" (בר' מט כ) "תפנוקי מלכין".